

Особливості трансформації власності в умовах макроекономічної нестабільності

У статті розглянуто проблеми перерозподілу власності в умовах макроекономічної нестабільності та інституційної слабкості. Досліджено особливості трансформації власності і банкрутства в перерозподілі власності. Надано рекомендації для державної політики задля протидії рейдерству.

Ключові слова: власність, рейдерство, перерозподіл власності, банкрутство, інститут банкрутства, макроекономічна нестабільність.

В статье рассмотрены проблемы перераспределения собственности в условиях макроэкономической нестабильности и институциональной слабости. Исследованы особенности трансформации собственности и банкротства в перераспределении собственности. Даны рекомендации для государственной политики для противодействия рейдерству.

Ключевые слова: собственность, рейдерство, перераспределение собственности, банкротство, институт банкротства, макроэкономическая нестабильность.

In the article deals with the problem issues of redistribution of property in the period macroeconomic instability and institution weakness. The question of ownership transformation and redistribution of property in bankruptcy. Made policy recommendations for combating raiding.

Keywords: property, raiding, redistribution of property, bankruptcy, the institution of bankruptcy, macroeconomic instability.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток суспільних відносин викликає потребу своєчасного розгляду проблем власності. Тому не випадково є виправданою увага до особливостей перерозподілу власності в умовах макроекономічної нестабільності, оскільки захист конституційних прав та свобод є основним завданням державної влади та політики на сьогодні.

Оскільки саме в умовах макроекономічної нестабільності відбувається хаотичний перерозподіл власності, який за своєю суттю може повністю не враховувати інтереси власника, це питання набуває значної уваги та актуальності.

Особливістю перерозподілу власності в Україні насамперед є нерозвинутість інституційного середовища та методи перерозподілу власності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблема перерозподілу власності в умовах макроекономічної нестабільності приділяли увагу зарубіжні та вітчизняні економісти, зокрема В. Базилевич, О. Беляєв, А. Гальчинський, В. Геєць, К. Маркс, Дж.М. Кейнс, Р. Коуз, П. Єщенко, А. Чухно, а також філософи Г. Гегель, І. Фіхте та ін.

Метою статті є розкриття особливостей перерозподілу власності в умовах макроекономічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Саме по собі питання економічної природи прав власності давно виходить за межі суто сухої теорії. На сьогодні неможливо розглядати та розмежовувати поняття «власність» без дослідження проблематики трансформації та перерозподілу власності в господарській політиці суб'єктів.

Проблематика власності є однією з найбільш досліджуваних в усіх періодах і стадіях розвитку суспільства, адже вся історія економічних та політичних наук має у своїй основі питання власності.

Перелік робіт науковців-економістів, які займалися б питаннями перерозподілу власності, є досить широким. У своїх роботах вчені значну увагу приділяють питанням роздержавлення чи приватизації, що в умовах сьогодення не відповідає загальній проблемі в умовах фінансово-економічної кризи та макроекономічної нестабільності.

Останнім часом увага дослідників до питання власності зменшилася, що простежується через спад протягом минулих років загальної кількості публікацій на цю тему, але необхідно зауважити, що актуальність цієї проблематики не стала меншою у зв'язку з наявними процесами вторинного перерозподілу власності.

Сьогодні на саму природу відносин власності впливає різноманітність напрямлення процесів: виробничих, інвестиційних, політичних, соціальних, зовнішніх та інших, а також паралельно самих форм капіталістичної власності [9], які за своєю суттю відрізняються лише методами управління власністю.

Власність як категорія має три основні виміри: користування, розпорядження та використання з основними двома типами суспільної та приватної власності.

Саме наявність різних методів управління власністю вимагає детального вивчення проблем відносин власності, що можна спостерігати при переході від однієї до іншої форми господарювання. В цих межах потрібно розглядати не лише зміну виробничих відносин, що спостерігалися в країнах пострадянського простору в період роздержавлення та приватизації, а й при зміні економіко-правового режиму об'єктів прав власності, а також правового статусу суб'єкта.

Позиція відносно вивчення власності без врахування особливостей господарювання сьогодні є не актуальною. Це підтверджує теза Н. Петракова, «проблема власності – це не проблема володіння, а проблема управління (частково – користування). Не власник, а менеджмент править економікою та суспільним життям. Але зовсім не тому, що менеджмент є

апріорі певним фетишем. Все значно простіше. Менеджмент є формою соціального компромісу між приватним власником і суспільством» [6].

При перерозподілі власності, а саме активів, відбувається не тільки зміна власників, а й зміна системи та методів управління об'єктом господарювання.

Саме на інститут банкрутства покладено ціль зміни неефективного менеджменту на ефективний при переході цілісно-майнового комплексу підприємства, його збереження та можливості використання реалізованих майнових активів в умовах приходу нового ефективного власника чи інвестора.

Власність та банкрутство об'єктивно є самостійними поняттями та явищами, але разом вони трансформуються в перерозподіл власності, саме тому в контексті представленого дослідження їхній взаємозв'язок становить особливий інтерес.

На думку сучасних дослідників, термін «інститут банкрутства» трактують як загальний інструмент підприємницької політики виробничо-господарських структур (промислово-фінансових груп, транснаціональних компаній тощо), що виявляє неефективну діяльність підприємницьких структур, їхню неспроможність розрахуватися з державою та кредиторами, гарантуючи захист інтересів останніх та розробляючи заходи для запобігання банкрутству [5, с. 379].

Але вже починаючи з перших днів незалежності України стає все більш очевидним, що становлення інституту банкрутства в українських реаліях відбувається в надзвичайно складних умовах і стає одним з основних, якщо не головним інструментом перерозподілу власності або взяття контролю над активами без виконання основної цілі, а саме ефективного та швидкого реформування економіки.

Дослідження інституту банкрутства підтвердило, що банкрутство в Україні стало засобом тіншової приватизації та дало початок можливостям незаконного перерозподілу власності.

Особливістю даного питання є те, що відповідні зміни в перерозподілі власності через механізм банкрутства в Україні досягаються через те, що діюче корпоративне законодавство є не розвинутим. Це дає можливості для перерозподілу власності через спроби визнання банкрутом фінансово стабільних та рентабельних підприємств, заволодіння активами чи боротьби з конкурентами методами неекономічної конкуренції.

У значній мірі масовий характер банкрутств і його активне використання для перерозподілу власності обумовлено відносною легкістю ініціювання самої процедури банкрутства в українських умовах. Сама наявність значної кількості задіяних осіб: боржники, кредитори, арбітражні управляючі, господарські суди, – і різноплановість їхніх інтересів, порядок призначення і зняття керуючих процедурою банкрутства, нескінченні суддівські засідання – все це приводить до процедури банкрутства, що призводить у більшості випадків до непередбачених результатів, а саме становлення нових власників та перерозподілу власності.

Упродовж останніх років в Україні значного поширення набули суспільно небезпечні дії, пов'язані з перерозподілом

власності. Зазвичай це відбувається силовими та протизаконними методами захоплення підприємств, організацій та установ різних форм власності на підставі рішень судів та отримало назву «рейдерство». Дані дії націлені на розв'язання майнових претензій різних економічних агентів, що можуть бути навіть не власниками активів.

Рейдери – це спеціалісти із захоплення власності чи перехоплення права на оперативне управління нею шляхом штучно створеного і розіграного бізнес-конфлікту [9, с. 4].

Проблеми інституційної слабкості України є основним каменем, що заважає формувати ефективну протидію в питаннях рейдерства та умисного банкрутства з ціллю перерозподілу власності.

Тому саме криза системи державної влади в Україні у внутрішньому безпековому середовищі сприяє процесам перерозподілу власності:

- корумпованість державних інститутів та їх подальша неспроможність у протидії та нейтралізації загроз;
- нерозвинутість та недосконалість правового регулювання суспільних відносин, зокрема неналежний рівень захисту права власності та непрозорість відносин у цій сфері, неефективність контролю за додержанням законодавства у сфері прав власності;
- системні недоліки у функціонуванні судової гілки, що підриває довіру громадян та іноземців (інвесторів) до держави і права, оскільки спостерігається обмеження захисту прав і свобод та загрожує захисту законних інтересів господарюючих суб'єктів у країні.

Саме тому відводиться настільки важлива роль для держави у питанні власності, яка має беззаперечно гарантувати та захищати права власності. Так, згідно зі статтею 13 Конституції України [1] держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, зазначаючи їхню рівність перед законом; згідно зі статтею 41 Конституції України [1] право приватної власності є непорушним.

Насправді це є цілком закономірна реакція та неспроможність держави на виконання своєї природної функції з гарантування стабільного законодавства та захисту інституту приватної власності в умовах макроекономічної нестабільності.

Банкрутство сьогодні стало лише одним із методів та шляхом захоплення підприємства рейдерами і подальшого переходу його майна до нових власників. Даний спосіб реалізується через накопичення, часто – густо штучно, контрольованим менеджментом підприємства, на який покладено функцію користування та володіння в інтересах власника, держави як представника суспільних інтересів чи приватного власника, кредиторської заборгованості підприємства на користь іншої підзвітної компанії чи структур, які підпорядковуються рейдерам.

Найголовніша перевага банкрутства суб'єкта господарювання (підприємства) – низькі витрати з реалізації захоплення підприємства для перерозподілу власності.

Контрольований менеджмент самостійно для доведення підприємства до банкрутства також може нарощувати забор-

гованість перед бюджетом, Пенсійним фондом, із заробітної плати чи через співпрацю з органами державного управління, наприклад признання виставлених необґрунтованих штрафних санкцій. Зазвичай вказана кредиторська заборгованість є меншою за вартість активів, але одночасно з тим може паралізувати діяльність підприємства за для унеможливлення її виконання в короткостроковій перспективі своїх зобов'язань. За позовом кредитора про визнання товариства банкрутом господарський суд, якому підзвітні дані справи згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», приймає ухвалу про визнання вимог, призначення розпорядника майна і необхідності публікації оголошення про порушення справи про банкрутство. Розпорядник майна після проведення експертної оцінки реалізує майно чи цілісно-майновий комплекс за заниженою вартістю та гасить заборгованість перед кредитором (кредиторами) чи бюджетом [3].

Для досягнення поставленої мети необхідна наявність корпоративного конфлікту, оскільки він у схемах рейдерського захоплення виявляється лише приводом для захоплення підприємства. Таким чином, практика створення корпоративних конфліктів виробила широкий спектр різноманітних прийомів перехвату управління, націлених на перерозподіл власності. Гострий конфлікт дозволяє отримати право власності на об'єкти.

Значні втрати від подібної діяльності несе суспільна власність (державна), яка найбільш незахищена від становлення власного чи взяття під контроль менеджменту рейдерськими групами заради відчуження державного майна, що не підлягає приватизації через механізм перерозподілу власності, як банкрутство.

Перерозподіл власності при процедурі банкрутства можливий у таких випадках:

- обмін вимог кредиторів на корпоративні права, майно, активи боржника для їх відчуження неекономічними методами конкуренції;
- використання процедури санації шляхом продажу майна, активів та інших матеріальних цінностей способами, встановленими комітетом кредиторів;
- створення нових товариств, в статутні фонди яких передаються цілісно-майнові комплекси чи майно підприємств державного сектору.

У результаті без установлення процедури купівлі акцій майно акціонерного товариства передається у власність іншої юридичної особи. При цьому заборгованість із заробітної плати не виплачується, кредитори в повному обсязі не виявляються, заборгованість перед бюджетом і державними цільовими фондами не погашається, а акціонери залишаються з акціями, не забезпеченими майном [4, с. 4].

Перерозподіл власності і захоплення майна через процедуру банкрутства об'єктивно пов'язане з невиконанням сучасною системою законодавства України своїх функцій із систематичного захисту прав приватної власності. Як ре-

зультат, судова система не стає перешкодою для протиправного перерозподілу власності, а швидше навпаки, стала інструментом в руках рейдера.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» перестає виконувати економічні функції, що були покладені в його основу, а саме процедури не стали інструментом відновлення платоспроможності господарюючого суб'єкта та механізмом задоволення вимог кредиторів. В умовах розвитку активних рейдерських атак закон почали використовувати як один із методів, часто-густо злочинний спосіб перерозподілу власності.

Саме в таких складних макроекономічних умовах, що спостерігаються сьогодні, відбулася відміна фундаментального Закону України «Про власність» у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України, що в багатьох питаннях нівелювало питання власності.

Як відмічає В. Мамутов, відміна «одного з перших реформаторських законів – Закону України «Про власність» – полегшило можливість заволодіння рейдерами державною та колективною власністю» [7].

Закон України «Про власність» у ст. 2 визначав поняття «право власності» як врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном, що сьогодні в Цивільному кодексі відсутнє, а правом власності у ст. 316 вважається право особи на річ (майно), як результат ми бачимо прогалину в можливих відносинах об'єкта господарювання, його власника, менеджменту та орендаря та прав на результат підприємницької діяльності, прав користування та зловживання.

За визначенням В. Базилевича: «Власність – складна і багатогранна категорія, яка виражає всю сукупність суспільних відносин – економічних, соціальних, правових, політичних, національних, морально-етичних, релігійних тощо» [8]. Тому не випадково, що всі питання життя людини в сучасному світі невід'ємно пов'язані з власністю, а в умовах економіко-правової та макроекономічної нестабільності знаходяться під загрозою.

Наведене дозволяє говорити про загрози набуття перерозподілу власності в процедурі банкрутства суспільно негативного та антипродуктивного характеру та нівелювання права на власність.

У боротьбі з рейдерством та банкрутством як методом протиправного перерозподілу власності потрібно сформувати чітку державну політику та стратегію дій, а також виробити діючі та актуальні механізми публічної протидії цьому антисуспільному явищу.

Висновки

Таким чином, перерозподіл власності в умовах макроекономічної нестабільності не створював умов та основ для розвитку високоефективної та конкурентної економіки, захисту і розвитку різноплановості методів управління власності та ведення господарювання суб'єктів.

Задля уникнення та протидії проявам рейдерства необхідно державній політиці формувати гнучку та ефективну систему публічних інститутів, спроможних адекватно й оперативно реагувати на зміни та виклики в системі власності, а саме:

- попередження та протидія корупції на основі розмежування суспільних, державних, корпоративних і приватних інтересів;

- здійснення адміністративної реформи, у тому числі оптимізація системи органів виконавчої влади, реформування державної служби та її складових, зокрема розмежування політичних і адміністративних посад;

- забезпечити передачу активів чи цілісно-майнового комплексу від неплатоспроможних суб'єктів до ефективних власників та створити адекватний механізм такої передачі, що відповідав би основам державної економічної політики України і принципам правової держави;

- захист права власності, як приватної, незалежно від методу управління, так і особливо державної в період поширення корупції і тінювих форм розкрадань суспільної власності;

- попередження використання власності зі злочинними намірами, зокрема для рейдерства з використанням банкрутства;

- у повній мірі забезпечити задоволення права та інтереси власника щодо володіння, користування, розпорядження і управління об'єктами права власності у процесі банкрутства;

- подальша реалізація судової реформи у напрямі становлення в Україні системи судового устрою та судочинства, що функціонуватиме на засадах верховенства права та гарантуватиме право особи на справедливий суд та захист приватних інтересів власників.

В умовах макроекономічної нестабільності право власності через форми своєї власності, які відрізняються насамперед методом управління, стають досить вразливими до загроз перерозподілу власності. Окрім прав власності на активи потрібно розглядати право на дохід, що може перейти при перерозподілі власності за різними методами управління до інших осіб.

Інститут банкрутства використовується як інструмент перерозподілу власності та починає ставати однією з небезпечних загроз та зневаги до інституту приватної власності.

Питання власності через саму міру глибини даної категорії та механізмів її перерозподілу в Україні потребують взят-

тя та нагляду під особливим контролем та настійною увагою органами державної влади України. Вибудовувати системну політику в цьому напрямі як елемента національної безпеки є складовою державної політики України.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електрон. ресурс] від 28.06.96 №254к/96 / Верховна Рада України // Законодавство України: [офіційний веб-портал Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

2. Закон України «Про власність» [Електрон. ресурс] Закон України від 03.03.2005 №2454/15 / Верховна Рада України // Законодавство України: [офіційний веб-портал Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>

3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електрон. ресурс] Закон України від 04.07.2013 №406-VII / Верховна Рада України // Законодавство України: [офіційний веб-портал Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

4. Добровольский В.И. Защита корпоративной собственности в арбитражном суде / В.И. Добровольский. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 295 с.

5. Колісник М.К., Ярошевич Н.Б. Інститут банкрутства як інструмент антикризового управління виробничо-господарських структур // Наук. вісник НЛТУ України: [зб. наук.-тех. праць]. – Л.: Вид-во НЛТУ 2006, вип. 16.1.

6. Петраков Н.Я. Отношения собственности в переходной экономике [Електрон. ресурс] / Н.Я. Петраков // Промышленная политика в Российской Федерации. – 2004. – №3 / Режим доступу: <http://www.cemir.rssi.ru/mei/articles/petr04-4.pdf>. – Назва з екрана.

7. Мамутов В. Рейдерство в законе [Електрон. ресурс] / В. Мамутов // Зеркало недели. – №38 (717) 11 – 2008. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/1000/1550/64346/>. – Назва з екрана.

8. Економічна теорія: Політекономія. [Електрон. ресурс]: / В.Д. Базилевич, В.М. Попов, К.С. Базилевич, Н.І. Гражевська / Підручник; [За ред. В.Д. Базилевича]. – 7-ме видання. – К., 2008. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/2008021539916/politekonomiya/vlasnist_sutnist_formi_mistse_ekonomichnij_sistemi#830 – Назва з екрана.

9. Зеркалов Д.В. Антирейдер: пособ / Зеркалов Д.В. – К.: Дакор, КНТ, Основа, 2008. – 224 с.